

MÜNDILEID KARKSI LOSSIVAREMETEST

Ivar LEIMUS

Eesti Ajaloomuuseum. Pikk 17, EE-0001 Tallinn, Eesti

Esitanud Ü. Tamla

Toimetusse saabunud 26. veebruaril 1996, avaldamisele lubatud 22. mail 1996

On antud ülevaade 1995. aastal Viljandimaalt Karksist leitud ja samal aastal Eesti Ajaloomuuseumisse laekunud mündiaardest. Peitleid sisaldas 97 väikese nominaalväärtusega Rootsi raha, millest noorim münt oli vermitud 1599. aastal.

15. novembril 1995 tuli Karksi linnusel päevalgele väike mündiaare (Eesti Ajaloomuuseum 31 947). Mündid avastati linnuse peavärava aluse süvendamisel võimaldamaks kraana sissesõitu linnusehoovi. Leid paiknes kompaktselt 30 × 30 cm alal, 155–185 cm kaugusel müüri väliskontuurist, praeguseks hävinud neljakandilise väravatorni kohas (joonis). Mündid asetsesid liivakihil lasunud 5 cm paksuses tumedamas mullas, mida kattis 55 cm rusu- ning 20 cm huumuskihti. Mingeid jälgi anumast, rahakotist vms. ei leitud. Küll avastati järelkaevamistel aardekese lähedal inimluid, mis aga paiknesid juhuslikult ega seostunud leiu kohta inspekteerinud kunstiajaloolase Juhan Kilumetsa väitel otseselt müntidega (Kilumets, 1995).

Leid koosnes 97 mündist, ühest pronksist pitsatsõrmusest ning kaheosalisest vasest rõivahaagist. Müntide määrangud on järgmised:

Rootsi

Johan III

1.–8.	2 ööri 1573	69.–74.	1/2 ööri 1585
9.–13.	1 öör 1575	75.	1/2 ööri 1586
14.	1 öör 1576	76.–81.	1/2 ööri 1587
15.	1/2 ööri 1576	82.–83.	2 ööri 1591
16.–20.	1/2 ööri 1577		
21.–32.	1/2 ööri 1578		
33.–40.	1/2 ööri 1579		
41.–43.	1/2 ööri 1580		
44.–54.	1/2 ööri 1581		
55.–58.	1/2 ööri 1582		
59.–65.	1/2 ööri 1583		
66.–68.	1/2 ööri 1584		

Sigismund

84.–86.	1 öör 1596
87.–94.	1/2 ööri 1597
95.–96.	1/2 ööri 1598

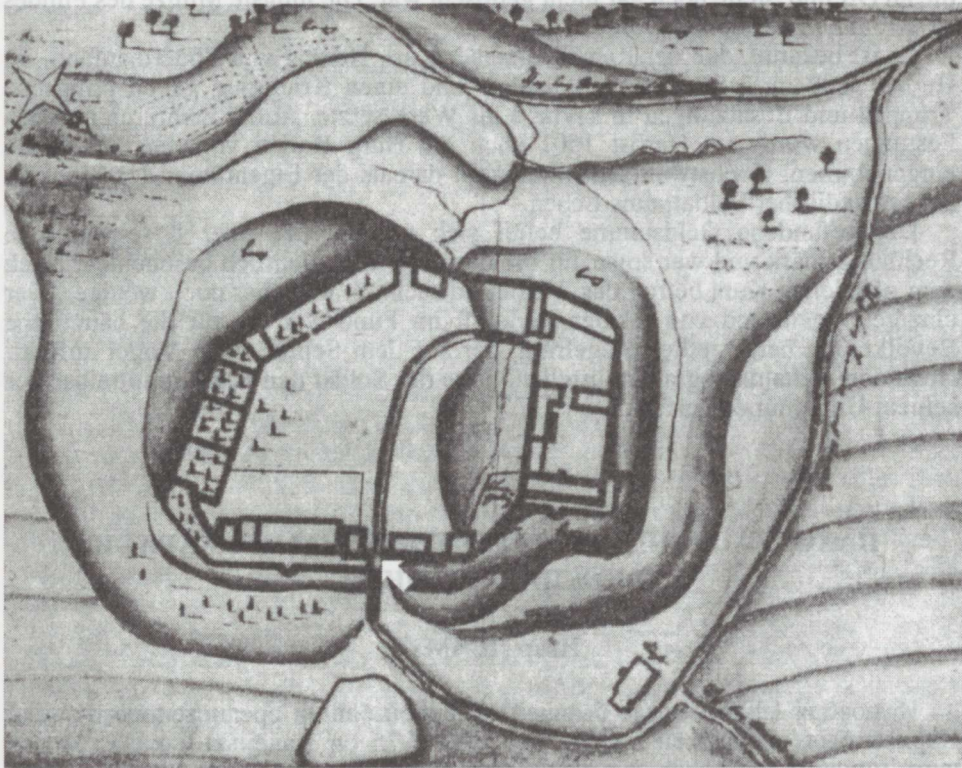
Karl (riigi eestseisja)

97.	1/2 ööri 1599

Tegu on eranditult väheväärtuslikust Rootsi vahetusrahast koosneva leiuga, mille noorim münt on vermitud aastal 1599. Niisugune koostis on Eesti tollaste aarete puhul ebatavaline, sest täiesti puuduvad kohalikud vermingud, näiteks sel ajal massiliselt valmistatud Riia killingid. Jääb mulje, nagu oleks mündipartii äsja Rootsist saabunud ning omanik ei olnud jõudnud seda veel Liivimaa rahadega segada.

On teada, et seoses Poola-Rootsi sõjaga maabus 1600. aasta augustis Tallinnas Rootsi riigi eestseisja Södermanlandi hertsog Karl (hilisem kuningas Karl IX) oma väega. Vallutanud Pärnu, liikusid rootslased edasi Viljandi peale. Teel oli neil kavas vallutada ka poolakate käes olnud Karksi linnus, mida kaitses Georg von Fahrensbach. Pärast esimest ebaõnnestunud katset hõivatigi linnus hertsogi juhtimisel 1601. aasta sügisel (Tammekann jt., 1930).

Leitud rahasumma oli isegi tolleaegsete arusaamade kohaselt kaunis väike, moodustades 64 ööri ehk 8 Rootsi arvestusmarka. Ametliku kursi järgi vastas see 2 taalrile, kuid oli tegelikus käibes mõnevõrra madalam, seda enam, et osa münste leius oli äärmiselt halvaproovilisest hõbedast. Nähtavasti on käsitletav aardeke linnuse ründamisel hukkunud Rootsi sõduri palgaraha. Ilmselt paiknesid mündid kas siis lihtsalt tema taskus või rahapungas, mis leidmise ajaks oli juba ammu kõdunenud. See seletab ka, miks ei avastatud mündide juures mingit märki nende peitmiseks kasutatud nõust. Ainus kohaliku päritoluga ese leius on tüüpiline lõunaeesti talupoja pitsatsõrmus linnu kujutisega (vrd. Valk, 1991, lk. 190–192, tahv. 29, 30). Otsustades sõrmuse säilimuse põhjal, oli sõjamees selle ostnud vahetult enne langemist.

Karksi aarde leiuukoht. (Illustratsioon A. Tuulse monograafiast "Die Burgen in Estland und Lettland". Tartu, 1942, lk. 245, joon. 168.)

KIRJANDUS

- Kilumets, J. 1995. Karksi linnuse mündileiu aruanne. Käsikiri Riigi Muinsuskaitseametis arhiivis.
- Tammekann, A., Kõpp, J., Kant, E. (toim.). 1930. Pärnumaa. Maateaduslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus, Tartu, lk. 191–192.
- Valk, H. 1991. Lõuna-Eesti sõrmused 13.–17. sajandil. – Rmt.: Lang, V. (toim.). Muinasaja teadus, I. Arheoloogiline kogumik. Odamees, Tallinn, lk. 182–199.

DER MÜNZFUND AUF DER BURG KARKSI

Ivar LEIMUS

Am 15. November 1995 wurde auf dem Burgberg Karksi (Karkus) in Südostland ein kleiner Münzschatz gehoben. Die Münzen lagen auf der Stelle des ehemaligen Torturmes, in der Tiefe von ca. 75 cm. Keine Spuren vom Behälter o.ä. wurden entdeckt. Doch befanden sich nebenbei einige Menschenknochenreste, die man aber mit den gefundenen Münzen nicht in direkten Zusammenhang bringen kann. Der Fund enthält 97 schwedische Scheidemünzen, einen bronzenen Bauernfingerring und zwei zusammengehörende kupferne Kleiderhaken.

Außerordentlich ist der Umstand, daß der Fund nur schwedische, aber nicht eine einzige livländische Münze enthielt. Man bekommt den Eindruck, als ob es mit einer unmittelbar aus Schweden hierher gelangten Münzpartie zu tun wäre, die an Ort und Stelle noch gar nicht gemischt war. Die jüngste Münze des Fundes ist im Jahr 1599 geprägt worden.

Es ist bekannt, daß der Reichsvorsteher Karl, Herzog von Södermanland, im Herbst 1600 in Tallinn (Reval) landete und einen Kriegszug gegen polnische Truppen und Besatzungen in Livland ins Werk setzte. Außer mehreren anderen Festungen wurde im Herbst 1601 auch die Burg Karksi von den Schweden eingenommen. Höchstwahrscheinlich kam damals der Eigentümer der Münzen, ein schwedischer Soldat, ums Leben.

Die gefundene Geldsumme belief sich auf 64 Öre oder 8 schwedische Rechnungsmark und war sogar für die damalige Zeit ziemlich bescheiden. Nach dem offiziellen Kurs betrug das 2 Taler, tatsächlich war aber noch weniger. Der einzige Gegenstand von lokaler Herkunft im Fund war ein für die bäuerliche Bevölkerung hergestellter Siegelring, der auf dem Schild einen Vogel anführt. Nach dem Erhaltungsgrad zu urteilen, hatte der Soldat den Ring unmittelbar vor seinem Umkommen gekauft.

НАХОДКА МОНЕТ НА ТЕРРИТОРИИ ЗАМКА КАРКСИ, ЮЖНАЯ ЭСТОНИЯ

Ивар ЛЕЙМУС

15 ноября 1995 г. возле бывшей воротной башни средневекового замка Каркси был обнаружен на глубине около 75 см маленький клад. Около него никаких остатков от сосуда не было, лишь лежали человеческие кости, не имевшие, по-видимому, прямого отношения к находке. Клад содержал 97 монет, крестьянский бронзовый перстень с печаткой и два

медных крючка для одежды. Необычным является то обстоятельство, что все монеты были исключительно шведские, будто прибывшие в Ливонию единой партией из Швеции. Самая младшая монета относится к 1599 г.

Известно, что осенью 1600 г. в Таллинн прибыл Карл, герцог Сёдерманландский, с целью предпринять поход против находившихся в Ливонии польских воинских частей и гарнизонов. Осенью 1601 г. его войсками был взят ряд крепостей, в том числе и замок Каркси. Очевидно, тогда и погиб владелец монет, некий шведский солдат.

Сумма клада, 64 эре или 8 расчетных шведских марок, и по тем временам была невелика: по официальному курсу 2 талера, а на самом деле еще меньше.

Крестьянский перстень с изображением птицы на печатке был единственным предметом местного происхождения. Судя по степени сохранности перстня, он был приобретен солдатом накануне своей гибели.